

Artıq Qırmızı Qalstuklar Yoxdur!
Boynumuzdan Asılmış Sovet Kəndirini Açdıq
Aynur Hacıyeva

Mənbə: Azerbaijan International jurnalı - Aİ 7.3 (Payız 1999)
© Azerbaijan International

Sovet sistemi dağılmazdan bir neçə il əvvəl bəzi xırda hadisələrin mahiyyətinə diqqətlə varan hər bir kəs bu sistemin sonunun gələcəyini əvvəlcədən görə bilirdi. Belə hadisələrdən biri də al-qırmızı pioner qalstuklarının yavaş-yavaş boyunlardan açılması idi. Məktəblilərin pionerə keçməsi bir tərəfdən artıq əksər ölkələrdə mövcud olan “boyskaut” və “gölskaut” hərəkatının Sovet ekvivalenti idi, ancaq fərq orasında idi ki, bu hərəkata hökumət bilavasitə nəzarət edir və onu təhsil sisteminə müfəssəl şəkildə tətbiq edirdi. Pionerlər həmçinin sonradan ancaq bəzi seçilmiş insanlara nəsim olan Kommunist Partiyasına üzv olmaq üçün keçirilən ilkin təlimlərin əsgərləri idilər.

Sovet İttifaqının dağılmasının 1991-ci ilin dekabr ayında rəsmi elan edilməsindən təxminən iki il əvvəl, yəni 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycan artıq yaddaşlara Qara Yanvar kimi həkk olunmuş tələyinin ağır günlərini yaşayırdı. Bu o günlər idi ki, o vaxt Sovet tankları Bakıya daxil olmuş və şəhəri yüzlərlə günahsız insanların həyatına son qoyan güllə yağışına tutmuşdu. Bu faciə Qorbaçovun Azərbaycandakı istiqlal hərəkatını devirmək üçün həyata keçirdiyi vəhşi səy idi. Ancaq plan tərsinə alındı və əslində istiqlal hərəkatını sürətləndirməyə xidmət göstərdi. Kommunist Partiyasının ən sadıq üzvlərinin əksəriyyəti bundan hiddətlənərək heç kəsin ağına gəlməyəcək şəkildə davrandılar—öz partiya biletlərini Bakının mərkəzi meydanı olan Azadlıq (keçmiş Lenin) Meydanında etiraz əlaməti olaraq yandırdılar. Bu hamıda şok reaksiyası oyadan bir hərəkat idi, çünki bu əlini ömür boyu qazandığın nailiyyətlərdən üzməyə bənzəyirdi.

Çox keçmədi ki, uşaqlar da boyunlarında gəzdirdikləri qırmızı qalstukları açıb atmağa və bununla özlərini Sovet sistemindən qoparmağa başladılar. Bu məqalədə universitet tələbəsi və keçmiş pioner Aynur Hacıyeva (1980—) artıq keçmiş çevrilmiş olan o qırmızı parçalara həkk olunmuş mənadan danışır.

Pioner qalstukları mənim kimi uşaqlar üçün ali status simvolu idi. Qalstuklar neylona bənzər materialdan hazırlanmış adi qırmızı rəngli üçbucaq formalı parçadan ibarət idi və çox tez qırışdı. Ancaq tezliklə onlar bizim üçün daha dərin mənə kəsb etməyə başladılar. Qalstuklar bizim simvollar hakimiyyətinə keçməyimizin andiçmə əlamətləri idilər.

Pionerə keçmək Kommunist Partiyasının üzvü olmaq üçün qalxdığımız nərdivanın ikinci pilləsinə addım idi. 1-4-cü sinif şagirdləri oktyabryatlar adlanırdılar (“oktyabr” sözü Rusiyadakı 1917-ci il Bolşevik İnkılabına işarə edir). Sonra isə 5-ci sinifdə şagirdlərin əksəriyyəti təxminən 10 yaşında ikən ən yaxşı və əlaçı şagirdlər pionerə keçməyə dəvət olunurdular.

Sonra isə yavaş-yavaş sinifdəki bütün şagirdlər qırmızı qalstuk almaq şərəfinə layiq görülərdi. Bu demokratiyanı dəstəkləyən cəmiyyətdəki ierarxiya ilə bizim ilk tanışlığımız idi.

8-10-cu siniflərdə hamı komsomola keçərdi. Və nəhayət, son mərhələdə bəziləri Kommunist Partiyasının “şərəfli dünyası”na daxil olmağa dəvət olunurdular.

Bəzi şagirdlər 10-11 yaşınadək pionerə keçməzdilər. Mən pionerə keçərkən yeddi yaşım vardı, çünki məktəbə bir il tez keçmiş, həm də sinifdən-sinfə atlamışdım, yəni yaxşı oxuduğuma görə növbəti sinfi oxumayıb, birbaşa ondan sonrakına keçmişdim. Buna baxmayaraq, mən sinfimizdə pionerə keçən ilk şagird idim. Mən pionerə keçməyimi həyatımın ilk böyük nailiyyəti hesab edirdim. Geriyə baxarkən mənə elə gəlir ki, müəllimlərim digər uşaqları həvəsləndirmək üçün mütləq mənə nümunə göstərmiş və demişlər: “Bax, görürsən, yaşı sizdən azdır, ancaq necə yaxşı oxuyur! O pionerdir. Yaxşı oxu ki, sən də pionerə keçə biləsən!”

Pionerə keçmək doğrudan da mənim üçün çox şey demək idi. Bizim pionerə keçərkən andıçmə mərasimimiz məktəbimizin həyatında təşkil olunmuşdu. Biz necə də əsgərlər kimi düz və fərəhat vəziyyətində durmağa çalışırıdıq. Biz pioner salamı verərkən cəld və dəqiq hərəkətlə aldıığımız vəziyyəti əvvəlcədən məşq edərək öyrənmişdik. Mən pionerə keçərkən içdiyimiz andı belə xatırlayıram:

“Sinif yoldaşlarımlın, pioner rəhbərimin və Vətənimin qarşısında and içirəm. Mən pionerə keçirəm. Pioner adını ləkələyəcək heç bir şey etməyəcəyimə and içirəm. And içirəm ki, cəsür olacaq, dostlarımlı dara düşərkən onlara kömək edəcək, yaxşı oxuyacağam. Vətənim üçün əlimdən gələni edəcəyimə və onu həmişə qoruyacağıma and içirəm.”

Sonra isə çoxdan gözlədiyim an gəldi, pioner rəhbərimiz qırmızı qalstuku boğazıma bağladı. Bunula elə qürur duyurdum ki! Yadıma gərli ki, qalstuku boğazımdan heç açmaq istəmərdim. Xüsusilə də qalstuku aldığımlı ilk gün ora-bura gəzərək onu hamıya göstərməyə çalışırdım.

Atam məni gəzməyə aparanda da qalstukumu tez taxar və atamın “Qalstukda sənə isti deyil ki?” sualına o dəqiqə “Yox, yox, heç isti deyil,” cavabını verirdim. Düzdür, qalstuku isti havada taxmaq bir o qədər də asan deyildi, ancaq mən onu boğazımdan heç açmaq istəmərdim.

Pionerliyin o qədər əməl etməli qaydaları vardı ki! Qalstukun sağ tərəfi sol tərəfindən uzun olmalı idi. Bunun nə demək olduğunu dəqiq xatırlamıram, ancaq onu xatırlayıram ki, bu qaydaya ciddi əməl etmək lazım idi.

Mənim qalstukum həmişə boğazımlın ətrəfində sürüşər və xəbərim olmadan bir az əyri durardı. Pioner rəhbərimiz mənə buna görə hırlənərdi: “Yoxsa özünü kovboy hesab edirsən? Sən pionersən! Qalstukunu

düzəlt!” Mən onu düzətmək üçün əlimdən gələni edərdim, lakin qalstukumun düz halı yenə də çox davam etməzdi.

Qalstukun materialının necə tez qırışdığını da xatırlayıram. Üzərinə təsadüfən bir damcı su düşsəydi, bu damcı ətrafa yayılar və ləkə salardı, elə təəssürat oyadardı ki, elə bil qalstuk illərlə yuyulmayıb. Əksər pionerlər qalstuklarını hər gün yuyub, ütüləyərdilər.

Biz məktəbə gedərkən qalstuklarımızı hər gün mütləq taxmalıydıq. Heç yadımdan çıxmaz. Bir gün mən dərsə gecikirdim və tələsdiyimdən qalstuku taxmaq yadımdan çıxmışdı. Məktəbin binasından içəriyə yenicə daxil olmuşdum ki, qalstuksuz gəldiyimi anladım. Elə məktəb qapısından çıxıb evə geri qayıtmaq istəyirdim ki, pioner dəstə rəhbəri məni görüb saxladı.

“Qalstukun hanı?” deyə məni danlamağa başladı. Onu səbəb və bəhanələr maraqlandırmırdı. “Nə olursa olsun, qalstukunu heç vaxt yaddan çıxarmamalısan! Get, Leninin uşaqlıq həyatı ilə bağlı inşa yazıb mənə gətir. İki səhifədən az olmasın.” O vaxt mənim yeddi yaşım var idi.

Mən qaça-qaça evə qayıtdım. Gözlərimdən yaş süzülürdü. Bu səhvi mən bilməyərəkdən etmişdim, ancaq çox utanırdım. Mən sadəcə olaraq gecikdiyimdən qalstukumu unutmuşdum. Edvə mən xoşbəxtlikdən dərslərin biri üçün əvvəlcədən Leninin uşaqlıq həyatı haqqında yazdığım bir inşa tapdım. İnşanı götürüb üzünü köçürdüm, qalstukumu taxdım və qaça-qaça məktəbə geri döndüm.

Yoxa Çıxan İnam

Bizim pioner qalstuklarına olan bu heyranlığımız çox sürmədi. Biz XX əsrin 80-ci illərində böyüyürük və o vaxt ölkəmiz müstəqilliyə doğru ilk addımlarını yenicə atmağa başlayırdı. 1988-ci ildən başlayaraq keçmiş Lenin (indiki Azadlıq) Meydanında kütləvi nümayişlər keçirilirdi.

İlk dəfə olaraq valideynlərimiz və müəllimlərimiz Sovet dövrünün çətinlikləri barədə şikayət etməyə başlamışdılar. Onlar hətta rusların bizim bəqiqi dostlarımız olmadıqlarını belə dillərinə gətirə bilirdilər və deyirdilər ki, Vətənimiz Sovet İttifaqı sözü altında maskalanmış, əslində isə Rus İmperiyası olan sistemin əsarətindən çıxmalıdır.

Biz əvvəllər heç vaxt belə sözlər eşitməmisdik. Biz “Lenin dühadır; o bizim babamızdır” kimi şüarlar eşidə-eşidə böyümüşdük. Leninin xatirəsinə həsr olunmuş şerlərdən bəziləri hələ də yadımdadır.

Lenin, Lenin yolunda,
Qızıl bayraq qolunda,
Çalışırıq, vuruşuruq
Lenin, Lenin yolunda.

Sözsüz ki, biz bu şerlərin sətiraltı mənalarını tam başa düşmürdük. Digər bir şer isə daha simvolik mənə daşıyırdı.

Qoy həmişə günəş olsun!
Qoy həmişə səma olsun!
Qoy həmişə anam olsun!
Mən də olum həmişə!”

Bu şərdə haqqında danışılan “günəş” əlbəttə ki, Sovetlər və “ana” da Vətən demək idi. Şer sadə görünürdü, lakin mənası daha dərin idi. Biz yavaş-yavaş belə şərlərin simvolik mənalərini başa düşməyə başlayırdıq.

Məktəbdə “Sovət Tarixi” adı dərslər keçərdik. Dərsin adı “Sovet Tarixi” idi, amma əslində bu dərslərdə bizə Rusiya tarixini öyrədirdilər. Yerdə qalan 14 respublikanın adı çox az çəkilirdi. Bəs Sovetlər hakimiyyətə gəlmədən öncə digər 14 respublikada nələr baş vermişdi? Bəs Azərbaycan? Biz öz tariximizi bilmək hüququndan məhrum edilmişdik. Məsələn, bizə heç vaxt deməmişdilər ki, İrəvan (indiki Yerevan, Ermənistanın paytaxtı) camaatının əksəriyyəti vaxtilə azərbaycanlılardan ibarət olub. Azərbaycanın tarixinə gəldikdə isə bizə əsasən qədim tarixi öyrədirdilər.

1990-cı ilin Qara Yanvar faciəsindən sonra hamı Rusiyanın bizə qarşı tutduğu həqiqi mövqeyini başa düşdü. Rusiyaya qarşı olan inam və etibara son qoyulmuşdu. Ölkəmiz 40 günlük matəmə bürünmüşdü. Məktəblərdə dərslər dayandırılmışdı. Hər yerdən—maşınlardan, balkonlardan, ağaclardan—qara bayraqlar asılmışdı. Bu qara bayraqlar bizə Sovet qoşunları tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yetirilmiş soydaşlarımızın xatirəsini unutmamağı söyləyirdi. Bu hücum zamanı qətlə yetirilənlərin rəsmi sayı 156 idi, əslində isə 500-ə yaxın insan bu faciədə dünyasını dəyişmişdi.

Nəhayət dərslər yenidən başlayanda, mən qırmızı qalstukumu taxıb-taxmamağım barədə düşünməyə başladım. Öz-özümə deyirdim: “Mən nəyə görə bu qalstuku taxmalıyam axı? Sovet sisteminin artıq mənə nə aidiyyəti ola bilər? Onlar öz adamlarını necə öldürə bildilər?”

Məktəbdə pioner dəstə rəhbərinə yaxınlaşıb onunla bu barədə danışmağı qərara aldım. Ondan soruşdum: “Sovet hakimiyyəti bizimlə belə rəftar etdikdən sonradamı biz bu qalstukları taxmalıyıq?” Onun cavabı çox şey deyirdi. Bir qədər ara verdikdən sonra o, cavab verdi: “Bilmirəm.”

Əvvəllər mən ona bu cür sual versəydim, o, qışqırıb-bağırar, belə deyərdi: “Sən nə danışsən? Qalstuku taxmağa sənə nə manə olur? İnanırsan ki, sən belə sual verirsən. Əlbəttə ki, qalstuku taxmalısan!”

Ancaq bu dəfə o tərəddüdlərini gizlədə bilmədi. “Bu barədə sonra danışarıq,” deyib getdi.

Sovet hakimiyyətinə dərin inam bəsləmiş və ona həmişə sadıq qalmış bu qadın—bizim pioner rəhbəri—indi tərəddüd içərisində idi, indi onun özünün bu sistemə olan inam və etibarı sarsılmışdı. Onun bu tərəddüdü nəyinsə ciddi şəkildə səhv getdiyindən xəbər verirdi. Bunu hətta uşaq da sezə bilərdi.

Qalstuklarsız Həyat

Biz məktəbə qayıtdıqdan sonra bizə heç kim qalstukları artıq taxmamağımızı söyləmədi. Qalstuklar yavaş-yavaş aradan çıxmağa başladı. Bir gün iki şagird qalstuksuz gəldi, ertəsi gün üç və bu hal şagirdlərin əksəriyyəti qalstuklarını çıxaranadək davam etdi.

Mən özümünkünü bir müddət taxdim, sonra isə çıxardım və bir də heç vaxt taxmadım. Məndən heç kim heç vaxt soruşmadı: “Nəyə görə bu gün qalstukunu taxmamısan?”

Biz uşaq olsaq da, başa düşürdük ki, boğazlarımızdakı o qalstuk qırmızı neylon parçasından başqa bir şey deyildi. Onlar bizim milli məhəbbətimizi boğan və əmin-amanlığımızı təhlükə altında qoyan kəndirlərə çevrilmişdilər.

Pionerlərin bəziləri öz qalstuklarını yandırdılar, bəziləri onları atdılar. Mən isə özümünkünü çıxardım və bir kənara qoydum. İndi o, məncə, hardasa köhnə paltarların arasındadır. Dəqiq xatırlamıram. Bütün bunlar o qədər çoxdan baş verib və o qədər uzaq görünür ki!

Tərcümə: Aynur Hacıyeva

Veb üçün hazırlayan: Arzu Ağayeva